

визначних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям».

Згідно із ст.17 Закону про свободу совісті та Указу Президента України від 4 березня 1992 р. № 125 «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна» допускається не лише повернення, а й передача культового майна у власність релігійних організацій, оскільки вони за нині діючим законом мають статус юридичної особи.

Свобода совісті і релігійна свобода відносяться до фундаментальних загальнолюдських цінностей. Свобода релігій характеризує не лише повноцінне функціонування релігійних інституцій, але й правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення особистості.

Особливого значення питання захисту релігійних свобод набуває сьогодні в посткомуністичному суспільстві, яке знаходиться в процесі глибокої трансформації економіки, політичної сфери та суспільних структур. Відтворення нормального релігійного життя, як ми бачимо, на прикладі Української держави, супроводжується виникненням проблем, які потребують як всебічного вивчення, так і відпрацювання ефективних механізмів їхнього розв'язання.

Система державно-церковних відносин суверенної України, безперечно, в своїх базових положеннях відповідає демократичним принципам, виходячи при цьому з основоположних міжнародних угод з прав людини і свободи віросповідання, відображає важливу для сьогодення здатність національного законодавства у цій сфері бути відкритим до нових змін і доповнень.

Анатолій Лахно*

ПРАВО ЯК ПРІОРИТЕТ ГАРМОНІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН

Продовжується друге десятиріччя регуляції державно-церковних відносин в Україні Законом "Про свободу совісті та релігійні організації" і, таким чином, маємо достатню можливість звернути увагу як на позитивні аспекти його впливу на гармонізацію взаємин Держави і Церкви, так і на проблеми, що продовжують мати місце у цій царині. В першу чергу така оцінка сприйнятніша тими функціонерами, які свідомі часів дії пріснопам'ятого "Положення про релігійні об'єднання в Українській РСР" від 1 листопада 1976 р. З повним правом засвідчуємо однозначно позитивну оцінку Закону – суцього правового поля забезпечення одного з фундаментальних прав Людини, права на свободу совісті як практично всіма релігійними інституціями України так і державними чинниками.

Практика його застосування відкрила нові можливості для задоволення релігійних потреб співвітчизникам, забезпечила юридичне та й фактичне рівноправ'я громадян незалежно від їх ставлення до релігії. Закон продовжує служити ліквідації хоча й не офіційного, але від того не менш шкідливого поділу нашого суспільства за релігійною ознакою, подоланню недовіри між віруючими та невіруючими, яка, на жаль, ще нерідко побутує. Наш Закон відповідає основним вимогам забезпечення прав і свобод людини у пов'язаній з релігією сфері життя, відкрив і розвиває простір для подальшого розвитку соціального служіння релігійних організацій, зрештою відповідає вимогам міжнародного права у питаннях свободи совісті.

Сьогодні вже всім зрозуміло, що стан свободи совісті та віросповідання є одним з найважливіших критеріїв демократичності держави і, отже, правове забезпечення

---

* доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і права Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу (м.Київ).

конституційних її гарантій повсякчас має бути одним з фундаментальних пріоритетів державної політики щодо церкви та релігійних організацій. Якщо говорити про визначальний принцип державного нормативно-правового поля свободи совісті, то ним безумовно мусить бути як зараз, так і на всі часи принцип рівності перед Законом усіх релігій і віросповідань. А обов'язок Української держави, на наше переконання, полягає у правовому і організаційному забезпеченні його, як єдиного для усіх без винятку віросповідань, незалежно від чисельності їх прихильників, традиційності чи нетрадиційності деномінацій. В цьому ж дусі мають діяти і органи державної влади, незалежно від рівня їх компетенції.

Зауважимо, що свобода совісті як категорія права історично склалась на певному етапі розвитку людського розвитку, розвитку суспільства. Проте правовий аспект свободи совісті при всій його значущості не вмщає в себе ту її багатогранну реальність, з якою маємо справу на практиці. Для релігійного замовизначення особи свобода совісті, об'єктивно, проявляється формально, скажімо зовнішньо. Адже совість у кожної людини, як громадянина, незалежна онтологічно – держава не надає, не дарує права на свободу совісті, а лише визначає правове поле, в межах якого віруюча особистість має можливість самореалізовуватись у відповідності з вільним вибором власної совісті. Іншими словами, у праві на свободу совісті окреслені межі її зовнішнього прояву.

Справедливо буде стверджувати, що духовне самовизначення особистості повноцінне лише тоді, коли воно у своїй внутрішній сутності не спричинене зовнішніми силовими, побуджуючими джерелами.

Нині вже ніхто не сумнівається, що релігійна віра являє собою природну, необхідну складову як індивідуальної так і суспільної свідомості. Виходячи з цього можливість вибору того чи іншого феномену віри та вільного її сповідання є одним з проявів такого основного невід'ємного права людини як свобода особистого самовизначення – свобода совісті. Це право нині визнано усім цивілізованим людством і закріплено у фундаментальних міжнародних актах з прав людини.

Для молодшої держави України доброю є та обставина, що світовою громадою вже вироблені теоретичні, тобто і філософські, і правові (законодавчі) міжнародні стандарти забезпечення свободи совісті.

Хоча в Україні за роки державної незалежності зроблено дуже багато позитивного на цьому полі слід підкреслити, що залишається актуальним питання вдосконалення відносин між двома соціальними організаціями, а саме: державою і церквою. Вітчизняний досвід взаємодії між церквою і державою і його вплив на дотримання прав людини породжує два хоча й самостійних, проте пов'язаних між собою питання: яким чином релігійна свобода може бути захищена від примусової влади державних органів, і як може вплив релігії в державі з розвинутою демократією бути захищеним від впливу політичного тиску на державну політику і право, що могло б завдати шкоду правам віруючих та релігійних меншин?

Вітчизняна історія дає безліч прикладів, які підтверджують факти використання державної влади або для тиску на переконання релігійних меншин, або як засіб для ліквідації самих релігійних вірувань. А отже фундаментальні досягнення у царині прав людини стали реальністю саме завдяки гарантуванню свободи віросповідання.

Чи існує механізм досягнення поставленої мети? Так. По-перше, - це механізм, передбачений верховенством внутрішнього закону (Конституції), побудованого на засадах верховенства права.

По-друге, - механізм що діє за допомогою зобов'язань держави по відношенню до прав людини, гарантованих міжнародними угодами і конвенціями.

Роль держави у збереженні прав і свобод, особливо свободи совісті, є беззаперечною і безумовною.

Держава, якщо вона справді демократична, цивілізована, мусить "любити" це право, дбати про його розвиток і реалізацію.

Таким чином, ми підтримуємо тих, хто виступає за забезпечення релігійним організаціям повноцінного правового статусу, створення для них сприятливих умов

діяльності, докладає зусиль для визначення пріоритетів держави в галузі церковно-релігійного життя. Ми з вами є свідками того, що у відносинах між державою і церквою, у міжцерковних взаєминах продовжують виникати проблеми і невирішені питання, які можуть бути врегульовані лише законодавчо. У цьому плані слід відзначити і подякувати всім тим, чий труд матеріалізовано у Проекті Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації"", який колись розгляне наша Верховна Рада.

До цього слід додати, що має не менш важливе значення, щоб у своїй практичній діяльності держава чітко визначила свої зобов'язання перед релігійними організаціями і щоб вона їх реалізовувала прозоро і відкрито для всього суспільства. Мається на увазі декілька фундаментальних положень, серед яких можна зацентувати наступні:

1. Передумовою становлення в Україні правового громадянського суспільства, є сприяння державою розвитку самобутності української нації, всіх корінних народів і національних меншин України у віросповідній сфері.

2. Держава законодавчо і практично забезпечує визнання традицій та внутрішніх настанов всіх релігійних організацій, що мають статус юридичної особи, за умови, якщо вони не суперечать діючим законам України і її міжнародним зобов'язанням у цій сфері.

3. Держава забезпечує і захищає права і свободи всіх віруючих та їх релігійних організацій.

4. Держава сама не віддає переваги будь-якій церкві чи віросповіданню та не підтримує жодну з ініціатив у цьому плані; не ставить собі метою створення державної церкви беручи за основу одну з сьогодні існуючих.

5. Держава докладає необхідних правових зусиль для усталення відносин взаємної релігійної та світоглядної толерантності та поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між носіями різних віросповідань та їх релігійними організаціями.

6. Позитивна діяльність держави по відношенню до релігійних організацій і надалі має бути обмежена в основному:

а) обліково-реєстраційною діяльністю на підставі заявницького принципу;

б) нейтральним арбітруванням у разі виникнення міжцерковних суперечок, конфліктів з майнових та інших невіресповідних питань – за умови звернення релігійних організацій до відповідних практичних державних органів і безумовного визнання рішень останніх.

7. Держава має законодавчо визначати межі діяльності, фізичної поведінки (проте, аж ніяк не думок та віри), за які не можуть виходити прихильники будь-якої релігії або іншої віри, а також будь-які релігійні та атеїстичні організації у відповідності з міжнародними стандартами цих меж, закріпленими у статті 29 Загальної декларації прав людини. Вона має здійснювати контроль за непорушністю цих меж, тобто за дотриманням законності з боку віруючих усіх конфесій, усіх релігійних та атеїстичних організацій, та притягувати до правової відповідальності тих, хто порушує чинне законодавство.

Ці та інші аспекти державно-церковних відносин з необхідністю вимагають їх правового забезпечення у подальшому вдосконаленні і самого Закону "Про свободу совісті та релігійні організації" і інших допоміжних правових актів.

У практиці застосування Закону вбачається необхідним додати до компетенції Держкомрелігій відповідальність за правовий, скажемо, "всеобуч" працівників державних адміністрацій, правоохоронних органів, тобто тих, від кого персонально залежить гармонізація державно-церковних відносин. Для реалізації цього завдання, що не викликає зонайменших сумнівів, Держкомрелігій слід ініціювати створення ґрунтового коментаря до Закону "Про свободу совісті та релігійні організації", як це має місце в

деяких інших галузях вітчизняного та світового права.

Корисним було б також продумати і у прийнятній формі внести законодавчу пропозицію про необхідність, а то й обов'язковість, експертного висновку Держкомрелігій при розгляді у судових інстанціях питань в межах юрисдикції Закону "Про свободу совісті та релігійні організації".

Духовним центрам, які мають власні навчальні заклади, варто включити в навчальні програми спецкурс "Правове забезпечення свободи совісті в Україні", корисність якого в системі відносин Церква-держава очевидна.

Димитрій (Рудюк), Єпископ*

ЦЕРКВА І ДЕРЖАВА: ІСТОРІЯ ВЗАЄМВІДНОСИН І СЬОГОДЕННЯ

Питання про церковно-державні відносини завжди було актуальним і має свою історію. У древньому язичницькому світі, як у грецькому, так і в римському, не існувало поняття релігійної свободи. Держава була єдиним улаштувачем і розпорядником релігійних обрядів і церемоній. Шанувалися лише ті боги, яких шанували держава. Держава була такою силою, що поглинала особисту і релігійну свободу. Римські імператори були первосвящениками, і вони були повновладними розпорядниками релігії і свободи в Римській імперії.

З появою у світі християнської релігії зовсім змінилося поняття про релігійну свободу. З цього часу і було підняте питання про відношення Християнської Церкви до держави. Церква доказала на ділі свою правоздатність до внутрішнього устрою і самоврядування. Всі норми її внутрішньої організації, формування канонічного права, відбулося тоді, коли вона була переслідувана державою. Відповідно до свідчення Святого Писання і Передання, Церкві споконвіку належить автономність, і регулювання її внутрішнього розпорядку якою-небудь позацерковною владою прямо осуджується Христом. Але поки Церква існує на землі вона не може не користуватися для досягнення своїх цілей земними засобами.

Місця із Святого Писання, які тією чи іншою мірою торкаються проблеми взаємовідносин Церкви і держави, далеко не достатні, щоб на їхній підставі створити єдину систему, котра регулювала б взаємини Церкви і держави. В дійсності держав багато, і кожна з них має свій індивідуальний, історично сформований характер, а Церква Христова єдина, й істотні підстави її життя і діяльності незмінні. Тому реально ніяка теорія не задовольнить потреби всіх держав, з різними політичними, соціальними, економічними системами керування. Від Христа його учні і апостоли не отримали твердої системи правил, що визначають відношення Церкви до Держави. Христос навчав відплачувати кесареви – кесареви, а Боже – Богові (Мт., 22:21).

Церква існує у світі, але вона не від світу, тому Церква не є державою в державі. Її сфера діяльності – це виключно церковна проповідь і турбота про чистоту віри і моральності: таїнства і богослужіння; керування органами церковної влади – єпископами, соборами, церковними установами; дисциплінарні постанови для духовенства і мирян відповідно до норм канонічного права; церковний суд; турбота про церковне майно тощо. Так, уся догматична, канонічна, адміністративна і духовна ділянки церковного життя повинні знаходитися в юрисдикції самої Церкви.

Господь Ісус Христос, Владика неба і землі, у своєму земному житті підкорявся земному порядку, корився і носіям державної влади. У Своїх словах Пилату: " Ти не мав би надімною ніякої влади, якби не дано тобі було з висоти" (Ів 19:11). Таким чином,

* єпископ Переяслав-Хмельницький, ректор Київської духовної академії і семінарії УПЦ Київського патріархату, кандидат богословських наук.